

Az 1848-as bácsszenttamási népiertás koronatanúí

Vannak a mi közös magyar-szerb múltunknak is olyan fehér – vagy inkább véres – foltjai, amelyeket eddig nem kutatott érdemben még senki. Például több – ráadásul polgári – áldozatot szedtek az 1848/49-es Magyarországon a délvidéki rácjárások és a kelet-magyarországi (erdélyi) oláhjárások, mint az összes hadművelet együttvéve.¹

Ennek dacára ma még csak nem is ismeretes, hogy a hadi eseményeken kívül tömeges etnikai tisztogatások, úgynevezett rácjárások is zajlottak itt, az Alvidéken – ahogyan akkor nevezték e vidéket. Az 1849 februárjában elkövetett nagy zentai magyar- és zsidóirtás kapcsán fogalmunk lehet ugyan e rettenetről, de az 1942-es hideg napokról szóló tankönyveink még ezt sem tudják. Miért más a szerb, és más a magyar kezek által elkövetett zsidógyilkolás megítélése? S ez is csak a jéghegy csúcsa, hiszen a bácsszenttamási (ma: Szenttamás/Srbobran) és tiszaföldvári (ma: Bácsföldvár/Bačko Gradište) magyarság tömeges halálrakínzásának '48-as pecsétjét, például, eddig még nem törte föl senki.

Távolról sem csak 1944/45-ben irtották ki egész települések magyar lakosságát a történelmi Délvidéken (ma a Vajdaság, Észak-Szerbia). Megtörtént ez bizony minden korábbi évszázadban is, egészen az első rigómezei ütközetig (1389) visszamenően...

A Kossuth-legenda hátttere a negyvennyolcas alvidéki polgárháború küszöbén

A népeink közti mérges területi viszály egyik betetézését látjuk 1848-nak nagy idejében. De az ekkor kirobbant indulatok kapcsán itt nem térhetünk ki a már közismert előzményekre. Csak azokról a lényeges körülményekről ejtünk szót, amelyek még nem eléggé ismertek. Nem köztudott például, hogy az 1848-as Dél-Magyarországon *polgárháború* dúlt. Az csak egy jellemző történelemtorzítás, miszerint ez rácok² és magyarok közti háború lett volna.

Itt az egyik oldalon a magyar állam ellenségeit látjuk, akik a május 13-ai határozataik szerint Somogytól Erdélyig el kívánták szakítani az ország déli részét egy önálló szerb állam számára³ – ahol csupán a lakosság 23,5 %-át alkotta a rác népelem.⁴ A másik oldalon a magyar hazafiak álltak: magyarok, svábok, bunyevácok, zsidók, tótok, ruténok és rácok is, mégpedig jelentős számban. Mi több, 1848 folyamán a szakadár érzelmű elemek még csak a rácság kisebb – jóllehet hangadó – részét tették ki.⁵ A rácság másik része a mérsékelt magyar hazafiasság talaján állt, sokan a vérüket is adták a politikai hazájukért. Gondoljunk Damjanichra és a 9. honvéd zászlóaljra, a híres vörössipkásokra. Rácok ezrei küzdöttek Sztratimirovics és Rajacsich által vezetve a szakadár lázadók ellen,⁶ akik valójában elárulták nemze-

¹ E magvas és – az igaz múlt elhallgatása következtében – döbbenetes történelmi tényrt Arday Lajos, a délvidéki magyarság neves történetírója, az MTA doktora ajánlotta a figyelmembe, mit köszönettel fogadtam.

² A nyelvszokás mindig is rácnak ismerte a ma szerbnek nevezett népet, ha hazai rácokról volt szó. A rácországi rácokat viszont, 1848-ban már nevezik szerbnek vagy latinosan szerviánnak is. (Deák István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben*, Bp., 1983, 143.) Annyi bizonyos, hogy „szerb” alatt csakis szerbiai szerbet – vagy éppen hazai, de magyargyűlölő szakadár szerbet – értettek. A „szerb” megnevezésnek, ennek folytán gúnyos kicsöngése van a XIX. században: a „szerbek” a „legdühösebbek”, a „gyűlevész fanatizált rácósok ... expressio Serbica”. (V. Waldapfel Eszter [szerk.]: *A forradalom és szabadságharc levelestára*, I. kötet, Bp., 1953, 298, 304.) E nép évszázadok óta megszokott és tisztességes neve Magyarországon éppúgy a hagyományos rác megnevezés volt, mint pl. a románoknak az oláh vagy a szlovákoknak a tót. A mai népnevek visszavetítése e régmúltba egyébként ezen túlmenően ugyanolyan korsértő (anakronisztikus), mintha az ókori normannokat neveznének svédeknek vagy norvégoknak, a kunokat oguzoknak vagy a jászokat oszétoknak – esetleg az inkákat kecsuáknak.

³ Lásd a 3. pontot: „Rác Vojvodasággá kiáltatik ki a Szerémség a Végvidékkel, Baranya, Bácska a Becsei Koronakerülettel és a Naszádos Zászlóaljjal, valamint a Bánság a Végvidékkel és a Kikindai Koronakerülettel.” Krkljuš Ljubomirka–Šarkić Srđan: *Odabrani izvori iz državopravne istorije Jugoslavije [Délszlávia államjogi történetének válogatott kútfő]*, Beograd, 1982, 234.

⁴ Részletes számításaim a Délvidéki S. Atilla: *Fejezetek a rácjárások történetéből = Lángoló temetők: Az úgynevezett Vajdaság kihalásának elhallgatott titkai és borzalmi (1268–1868)*, Bemutató kötet, Szekszárd, 2009., 104–109. oldalán található.

⁵ Dušan J. Popović: *Srbi u Vojvodini*, III. kötet, Novi Sad, 1990 [cirill], 195.

⁶ Lazar Rakić: *Noviji rezultati mađarske istoriografije o srpsko-mađarskim odnosima revolucionarne 1848-1849. godine*, Godišnjak Društva Istoričara Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine, Novi Sad, 1980.

tük valódi érdekeit,⁷ amikor az országba befogadott népüket a nagyszerb eszmekör mézesmadzagával egy külföldi megszálló hatalom, Ausztria szolgálatába állították.

A szerb nemzet érdeke volt 1848-ban a török alóli fölszabadulás és az osztrákellenes közös harc a magyarokkal. Az nyilván nem tartozik a nemzetiségi jogok körébe, hogy területeket raboljunk más nemzetektől – még évszázados bevándorlásokat és népiirtásokat követően sem.⁸ Még Svetozar Miletić is ennek értelmében szónokolt Belgrádban, de hasztalan emlegette, hogy így a rácság eleget tehetne dédapái végakarátának, akik „nem azért vezették ide a szerbeket [rácokat], hogy idegen pusztaságokat népesítsenek be velük [elorzva azokat a visszatérni hiába igyekvő magyarságtól – D. S. A.], hanem azért, hogy itt várják be a kedvező időt régi hazájuk fölszabadítására.”⁹ A hódításpártiak lesöpörték az érveit az asztalról – tengernyi szenvedést és gyászt okozva ezzel az itt élőknek, nemzetiségre való tekintet nélkül. Mégpedig egy mindössze 23,5%-os rác kisebbségre hivatkozva! Ezt a nemzetárulást a rác nép nagy része is elítélte. Így állt be az a máig takargatott valós helyzet, hogy 1848-ban Dél-Magyarország minden nem rác közössége, de még maguknak a rácoknak is jelentős része a közös szabadságharcát vívta Garašanin belgrádi kormányának és az itthoni hazaárulóknak a nemzetieskedő célkitűzéseivel szemben. Ez nem egy „mi”, magyarok és „ők”, azaz rácok közti összetűzés volt, hanem a Magyarország déli részének rác elbitorlását óhajtók, valamint az ezt ellenzők közti háború.

A polgárháború oka a Garašanin-féle titkos „Tervezetben” (Načertanije)¹⁰ főlvázolt Nagy-Szerbia

lázálma volt: „E cél érdekében mindenekelőtt éles eszű, előítéletektől mentes, kormányhoz hű embereket kell” kiküldeni, hogy Belgrádban mindig tudhassák, „milyen helyzetben vannak a Szerbiát övező különféle tartományok népei”, akik a nagyszerb gondolat hódító útjába kerülnek. Már 1844-ben ilyen „ügynökökkel” gondolta tehát ő megalapozni az anyaországból kivándorolt rácság magyarelles hangulatát. Garašanin kémei és izgatói azonban az Alvidékről szóló bekezdés szerint nem csak azt a föladatot kapták, hogy Szervia „megszerezze e rácság rokonszenvét.” Garašanin terve szerint kellene egy „fontosabb rác újságot is alapítani ott, ami a magyar alkotmány alatt tudná megfelelően szolgálni a szerb érdekeket”. Mindez meg is valósult!¹¹ Minden a hírhedt „Tervezet” útmutatása szerint zajlott. Ez nyilvánvalóan kiderül Garašanin egyik titkosügynökének a föltárt leveléből is, aki már március 20-án arra biztatta – az ekkor még a magyarokkal együtt ünneplő – délvidéki rácokat, hogy „szerezzék vissza az elvesztett önkormányzatukat, élén a vajdával és a pátriárkával.” A magyar népet mocskoló és lejárató vád mellett, ami szerint „ők” „elvettek” volna bármit is „tőlünk”, mégpedig ami jog szerint járna „nekünk”, az elembertelenített jövő hírnökei máris jótálltak Belgrád fegyveres támogatásáért is.

Az említett titkosügynöki jelentés ezenfelül egy jellemzően kétszínű és alávaló szemfényvesztést is elárul: „*Én ... megírtam ... a kiáltványt az ottani [rác – D. S. A.] népnek, de ... azt nem Belegrádban kellene lebélyegezni, hanem Újvidéken, s hadd látsszon úgy, hogy az ottani rácságban fogamzott.*”¹² A „kiáltvány” valójában egy követelésjegyzék volt: az álcázott szervián (szer-

⁷ Nehogy félreértsük a lényegét: nem arról van szó, hogy a szakadárok a magyar politikai hazájukat árulták el! Ez is igaz, de itt nem erről írok. A szakadároknak a saját szerb nemzetükkel szembeni nemzetárulásáról van itt szó. Ezért nevezem árulásnak és ezért nevezték a szakadár szerb gondolatot Magyarországon – nagyon sokan szerbek is –, árulásnak. Gondolok itt Damjanichra és a többi sok ezer rácra, akik magyar oldalon harcoltak.

⁸ Általánosan bevett áltudományos hiedelem a magyar történetírásban, hogy Sztratimirovicsék csak holmi önkormányzatot követeltek volna (jóllehet ilyenekből már mindenféle volt nekik). S ezt a babonát egymástól veszik át a történészeink, majd kész tényként tálalják. Holott a *Rác Újság* már 1848. április 4-én arra biztat, hogy „nem csupán az egész határvidék, de az egész Bánát, Bácska és Baranya is el kell hogy szakadjon Ugorszáktól”. (*Srpske novine [Rác Újság]*, Beograd, 1848 [cirill], 24. szám, a melléklet számozatlan 3. oldalán.) Hrabowsky ezredes május 13-ai jelentése is az Alvidék elszakításának az igényét bizonyítja, s nemcsak Magyarországtól, de Ausztriától is. (Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*, Bp., 1986, 365.) A szakadárokkal cimboráló Rudics főispán titkára szerint is a lázadók „Bánát s Bács megyét, mint egykori hazájuk kiegészítő részeit óhajtják elfoglalni egész Halasig osztán meg Pestig is? hogy a déli Szláv birodalom határait addig kiterjesszék.” (V. Waldapfel Eszter [szerk.]: *A forradalom és szabadságharc levelestára*, I. kötet, Bp., 1953, 290.) Korunk *kismagyar* történetírása egyszerűen nem vesz tudomást a valós tényekről, hogy 1848. május 13-án a szakadárok pl. máris kikiáltják a magyar kormánytól tökéletesen független rác nemzetállamot. E tévhit szerint ők igenis „létre akarják hozni a maguk autonóm vajdaságát”. (Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*, Bp., 1980, 46.) Egy történésznek figyelnie kellene a történeti forrásokra.

⁹ Muhi János: *Zombor története*, Zombor, é. n., 16.

¹⁰ A nagyszerb birodalom e politikai látomását a szervián (szerbiai) kül- és belügyi tárca feje, Ilija Garašanin (1812–1874) vetette papírra, még 1844-ben. Sokáig még a létezéséről is csupán a legszűkebb szervián (szerbiai) államvezetők tudtak. Ausztria-Magyarország titkosszolgálat az 1880-as években szerzett róla tudomást egy másolatnak köszönhetően. A közvélemény csak 1906-ban értesült róla.

¹¹ Thim József [szerk.]: *A magyarországi 1848/49-iki szerb fölkelés története*, II. kötet (Iratok: 1848. márc. – aug.), Bp., 1930, 4, 13. A *Tervezet* célkitűzése egyébként nem azért volt „lázálom”, mert Garašanin egyesíteni akarta volna a szerbeket – ez rendben van –, hanem mert ez egy elfogadhatatlan (nem normális) megközelítése a kérdésnek, hiszen a külföldre kivándorolt szerbek által csak szórványokban lakott területekre jelentett be igényt. Nem tartható normálisnak és Magyarországon ezt nem is tartották sehol elfogadhatónak, hogy egy beköltözött népnek területet kelljen kihalásítani. A terjeszkedésnek ma sem bevett vagy elfogadott módja ez sehol a világon...!

¹² Radoslav Perović [szerk.]: *Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848–1849*. Serija I. Tom 1. 1848. márc. – jún. Beograd, 1952 [cirill]. 10. (Bán Mátyás 1848. március 21-ei leveléből Knićaninnak.)

biai) hadüzenet kikézbésítését pedig a Sztratimirovics György (Đorđe Stratimirović, 1823—1908) nemes földbirtokos körül – aki pár nappal korábban még a magyar állam színeivel ünnepelte Kossuthot – csoportosuló társaság vállalta magára, hivatalosan Újvidék város nevében. Belgrád titkosügynökei március 21-én már a népiirtó politika megvalósításának negyedik szakaszába léptek, és meg is kezdték Újvidéken a szakadárak fegyveres alakulatainak a megszervezését, ami – nemzetőrség örvén – zavartalanul lezajlott.¹³ Két napra rá Zemlénben (ma Zimony) elhangzottak az első följegyzett nyilvános fenyegetések is az alvidéki nem rác lakosság kiirtására.¹⁴ Bizonyos, hogy voltak ilyen uszítások máshol is. Ez a hangulatkeltés a magyarok és – nemzetiségi különbség nélkül – általában a hazafiak módszeres mocskolásának és megalázásának a következménye, ami által a szervián kormány elérte a tömegyilkossággal szembeni iszony leépülését. S időközben szakadár kézre került az újvidéki városi önkormányzat is.

Április 6-án a csak felerésztt ráclakta¹⁵ városban tisztújítást tartottak Sztratimirovicsék és a magyar választási törvényt semmibe véve kierőszakolták, hogy a városi tanácsba (magisztrátus) csakis megátalkodott szakadárak kerüljenek.¹⁶ Ez már a lázadók első helyi kormányszerve az országban. Ennek a Belgrádból mozgatott szakadár fészeknek a küldöttei voltak tehát Sztratimirovicsék, akik Kossuth-hoz azért mentek, hogy viszályt robbantsanak ki a magyarországi rácság számára fölállítandó nemzeti állam követelésével. Ám a tervük nem sikerült, mert az országgyűlési meghallgatáson Kossuth államférfihoz méltó módon adta tudtára az „újvidékieknek”, miszerint a magyar kormány mindent megtesz, ami az állam „egységének biztossága tekintetéből szükséges”, és hogy a Dél-Magyarországon befogadott rácság itt nem számíthat önálló nemzetállamra.¹⁷ Higgadt és a békülékenység szellemétől áthatott beszédében emellett kijelentette, hogy „a kivívott szabadság áldása a haza minden polgárára, vallás-, és nyelvkülönbség nélkül egyaránt szétárad”.¹⁸ Kossuth nemhogy a „kardot” nem emlegette, de a rácság államalkotó nemzetként való elismerésének a

követelését is csak burkoltan és békítő hangnemben utasította el.¹⁹

A remélt botrány helyett tüntető rác—magyar megbékélés és összeborulás történt itt,²⁰ igencsak megrémítve ezzel Bécs magyarelles köreit. Mi azonban ma semmit sem hallunk-olvasunk erről sem, míg a történelmet feje tetejére állító Kossuth-legendát szinte minden általános iskolai történelemkönyvben megtaláljuk. Szinte közhelynek számít, miszerint a szörnyűséges délvidéki szakadár vérengzések kirobbanásában jelentős szerepe volt az állítólag Kossuth Lajostól származó lobbanékony kijelentésnek, ami egy állítólagos magánkihallgatás során hangzott volna el április 9-én.²¹ Eszerint Kossuth azzal utasította el Sztratimirovicsot, hogy „*Akkor döntsön köztünk a kard!*” Egy szerb történész értékelése szerint például, a „*rácokkal való megegyezés durva visszautasítása és az ő kizárólagos sovinizmusa és imperializmusa lehetlenné tette a rác, a horvát és a magyar nemzet közös föllépését a Habsburg önkényuralommal szemben.*”²² A magyarság ilyen módon való elembertelenítéséhez aztán még a titoista szerb történetírás is csatlakozott, mely szerint e „karddal való megoldás” révén Kossuth egyenesen „*kiirtással fenyegette meg a rácokat*”.²³ A fiának, Kossuth Ferencnek a tanúsága szerint azonban Kossuth erről így nyilatkozott: „*Ez az egész magánértekezlet mese. Soha életemben nem beszéltem Stratimirovicssal 1865-ig.*”²⁴ A történeti tényként kezelt hírhedt legenda valóban minden alapot nélkülöző aljas rágalom: a megosztó törekvések része ez, amelyek mögött a gyűlöletkeltés híveit látjuk.

A sajtótörténeti tények hitelesen igazolják, hogy április 9-e után még hosszú hetek teltek el, mire megjelentek az első hírek a Kossuth-legendáról. Nem is az újságokban, hanem magánlevelekben találjuk meg ennek az első nyomát, de ezt is csak április 22-étől kezdve. Kossuth szavainak hitelét perdöntő módon bizonyítja az a sajtótörténeti tény, hogy *Sztratimirovicsék április 14-ei hazatérésének a napján és még utána is nyolc napig erről az egész állítólagos összetűzésről senki nem tudott semmit.*²⁵ A Garašaninék által irányított szervi-

¹³ PEROVIĆ, 1952, 72. valamint Thim József: *A magyarországi 1848/49-iki szerb fölkelés története*, I. Elbeszélő rész, Bp., 1940, 72, 132.

¹⁴ Slavko Gavrilović: *Srbi u revoluciji 1848–49*, Novi Sad, 1976 (Istraživanja 5), 235.

¹⁵ POPOVIĆ J., 1990, 103, 266.

¹⁶ Borovszky Samu [szerk.]: *Magyarország vármegyéi és városai – Bács-Bodrog Vármegye*, II. kötet, Bp., 1909, 201.

¹⁷ SPIRA, 1980, 26.

¹⁸ Gracza György: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*, II. kötet, Bp., 1894, 276.

¹⁹ *Híd*, LXII. évf., 3. sz. Újvidék [Ópétvárad], 1998. március, 234.

²⁰ Slavko Gavrilović: *Srbi u Habsburškoj Monarhiji 1792–1849*. Novi Sad, 1994 [cirill], 50.

²¹ Bona Gábor [szerk.]: *Szerbek és magyarok a Duna mentén*, Bp., 1983, 111.

²² Jeremija D. Mitrović: *Narodnosna svest u Srba*, Beograd, 1989 [cirill], 169.

²³ PEROVIĆ, 1952, XXXIII.

²⁴ Helfy Ignác–Kossuth Ferenc [szerk.]: *Kossuth Lajos iratai*, XI, Bp., 1905, 170. Eszerint a száműzetésben lévő Kossuth Lajos, Horváth Mihálynak a turini (torinói) dolgozószobája könyvespolcán álló *Huszonöt év Magyarország történetéből* című könyve (Genf, 1864) II. kötetének a 702. oldalára jegyezte föl e széljegyzetet.

²⁵ GAVRILOVIĆ, 1994, 53.

án és hazai szakadár sajtó sok hetes hallgatása pedig egyértelmű bizonyítéka annak, hogy itt egy utólag költött rágalomról van szó.²⁶ A történetet Kossuthnak és a magyaroknak a nyakába akarták varrni, hogy áldozathibáztató vérvádat csiholjanak belőle. Aki ugyanis kardot ránt, az kard által vész el – szól a bibliai üzenet. A megvádolt magyarok pedig eszerint kardot rántottak volna, tehát meg lehet őket ölni: kezdődhetnek a kuruckori és törökkori rácjárásokat idéző vérengzések. 1848 áprilisától a sajtó már alig követi az erőszakos cselekedeteket. Idézet egy a Garašanin kormányához közelálló szervián újságból: „Lázadnak a rácok az egész Bácsságban és Bánságban. Így Palánkán a Dunának hajtották a svábokat. Magyaroknál 5 rác 50 magyart hajtott a Tiszának. A többi nemzet, mint a sváb s főleg a magyar, retteg a rácoktól; (a teljesen svábok lakta) Cservenkán minden háznál őrség áll.”²⁷

A hazafiak által csak „vadrácoknak” nevezett legelvetemültebb lázadók²⁸ azonban a húsvéti nagyhéten már kifejezett tömegszéklésokra készültek, Adától egészen Újvidékig. „Olyan hírek keltek itt szárnyra – írja ekkor a szakadár sajtó –, hogy a [lázádo – D. S. A.] rácok megtámadják s mind leöldösik az egyazon városokban élő svábokat és magyarokat, ha este a Föltámadást ünneplik; így tehát nagy félelmükben szegény svábok és magyarok szinte titokban, úgy-ahogy összezsápták a Föltámadást.”²⁹ Az április 22-ére eső nagyszombati föltámadási körmenet kínálózó alkalmát akarták tehát kihasználni az önjelölt hóhérok az összegyűlt svábság és magyarság legyilkolására. Ezt azonban az életük

kockázatásával mindenhol megakadályozták a jóérsű rác emberek, hogy a más nemzetiségű polgártársaik élhessenek. Áldozatvállalásukat, illetve e cikk vészes valódiságát Bácsszenttamás példájával támasztjuk alá. Egy – utóbb még műkedvelő történetírónak is fölcspapó – Császár Péter nevű honvéd állítása szerint itt a húsvéti magyarföltámasztás pokoli tervét „Petrovics Pál vadrác plébános izgatása”-ra akarták végbevinni. Itt ugyanis – Császár szerint – már ekkor „elkezdették a magyarokat a városbéli kiűzéssel és lemészárlással fenyegetni, mert, mint ők állították, ők t. ill. a Vadrácok itt az urak, a magyarok csak zsellérek.”³⁰

A ma Szenttamásnak és Srbobrannak ismert kisvárosban Georgevits Ábrahám rác főpap figyelmeztette titkon a magyarokat, hogy „bennünket amidőn a templomban fogunk lenni megtámadnak” – írja Csáby Ferenc katolikus lelkész Kalocsára. „De ez nem sikerült – folytatja – mert korán értésemre esett, hogy a szerbek [írtsd: a lázadók – D. S. A.] el vannak készülve az öldöklésre, s azértis már négy órára, délután a feltámadásnak vége volt...”³¹ Aznap éjjel a bosszús és vérszomjas söpredék a kitervelt népiirtást megakadályozó Georgevits család életére, majd a főpap híveire támadt rá.³² A mezővárosban attól kezdve minden hatalmat elbitorló lázadók az elkövetkező napokban legalább ezer „magyarbérencnek” kikiáltott rác polgárt üldöztek el Bácsszenttamásról.³³ A magukat „srbobranacnak” azaz ‘rácvédőnek’ nevező helyi lázadók fegyveres őrségekkel zárták körül a várost, nem engedve ki onnét többé a hazafias magyarokat és zsidókat.³⁴ Nyilván úgy gondolták, hogy ha „már nem

²⁶ Amit Popović vagy Thim itt leír, hogy a Kossuth és Sztratirovićs közti szakításról az alvidéki emberek „a pesti sajtóból értesültek” (POPOVIĆ J., 1990, 219.), és hogy ezt „az összetűzést bizonyítják ... az egyidejű szerb lapok stb.” (THIM, 1940, 39.), az hazugság. Ennek éppen az ellenkezője az igaz. Popović, Thim és mások is, vagy nem néztek valójában utána – pedig ennek a képzetét keltik! – vagy olyasmit állítanak, ami nem igaz. Thim a forrásai közt eleve is csak egyetlen korabelinek tekinthető „szerb lap”-ot tüntet föl, ez pedig a május közepén alapított *Hímők* 5. száma (*Vjestnik [Hímők]*, Sremski Karlovci [Karom], 1848. [cirill], 5. , Nastavak). Ami semmiképpen sem lehet itt „bizonyíték”, hiszen ez is már a legenda születése után több héttel íródott, és legfőképpen e „mese” terjedésének a pusztá tényét bizonyíthatja. Hogy közben hetek és hónapok telnek el tökéletes hallgatásban, az Thimnek sem szúr szemet és nem válik gyanússá. Nos, nekem igen, és ezzel megcáfoltok is tekintem Sztratirovićsék „meséjét”, illetve lezártok ezt az egész másfél évszázados vitát.

²⁷ SRPSKE NOVINE, 1848, 211.

²⁸ A kétségtelenül igen erős és nyers „vadrác” kifejezés nem Császár Péter vagy Arany János találmánya, hanem a végítéletszerű rácjárások ártatlan áldozatainak a szavajárása. Így jelenik meg pl. Berzsenyi Dánielnél a Napóleon ellen kivezényelt nemesi sereg mellett a „vad rácok erős hada” is (*A felkölt nemességhez 1805*). A kuruckori rácjárások idején vagy – sejtethetően – még korábban, a hódoltság korában végbevitt borzalmak nyomán keletkezhetett ez a kifejezés. Manapság pedig ők azok a hőzöngők, akik a „ha nem is tudunk mi dolgozni, verekedni mindenkinél jobban tudunk” szállóigét hangoztatják, ami „a régi »vadrác« vagy »a szerb Európa legnagyobb mértékben és legtöbb esetben vizsályszító eleme« sztereotípiáját látszik igazolni” – világosít föl bennünket a kisebbségkutató Mircsics Károly (*Aracs*, Szabadka, 2008. március 15., 48.). Ez a maig élő elnevezés tehát nem volt túlzó, sem a rácok, sem más népek (vadtörök, vadmagyar stb.) elvetemülteire nézve.

²⁹ SRPSKE NOVINE, 1848, 228.

³⁰ Császár Péter: *Magyarország története 435-től 1849 végéig*, II. kötet, Bácskúla, 1904, 1008. Megtalálható: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, 1848-as gyűjtemény, Fol. Hung. 3816. Egyes részeinek fénymásolata megtalálható jelen sorok szerzőjének a tulajdonában, valamint lásd még: DÉLVIDÉKI S., 2009, 379–380.

³¹ DÉLVIDÉKI S., 2009, 372.

³² Milan Petrović: *Odrbrana i pad Sentomaša 1848–49. godine*, Srbobran, 1929 [cirill], 22.

³³ Az év végére 915 (16%-kal) fővel kevesebbre fog apadni a helyi görögkeleti lakosság száma, az 1848-as év legelejéhez képest. Gojko Kačanski: *Brojno kretanje pravoslavnog stanovništva u Srbobranu od 1836 do 1928*, Novi Sad, 1936 (Godišnjak Istorijskog društva Novog Sada, VII.) [cirill], 441.

³⁴ Novak Golubski: *Uspomene iz narodnog pokreta 1848. i 1849. godine koje se naročito tiču odbrane i pada Sentomaša*, Novi Sad, 1893 [cirill], 12.

gyilkolhattuk le őket rajtaütésszerűen, akkor a válságos napokban egy ideig még túsznak is jók lesznek” – és sajnos, jól gondolták. Sztratimirovics a május 24-ei kiáltványában már nyilvánosan megjelölte a kiirtásra ítéleteket, mégpedig olyan szavakkal, miszerint „*behúzódtak az idegenek*” az állítólag itt egykoron már létezett rác Vajdaságba!

„Azonban egyetlen gonoszság se tart örökké” – folytatja. A megoldás pedig: „*az ennyire megátalkodott gonoszságot csakis a bátor rác karok kardjaival lehet gyökerestől kiirtani.*”³⁵ A magyarokat, akik egyébként a térség egyetlen őslakosai, az akaruk ellenére jelölték meg a gyűlölet olyan bélyegeivel, mint „megátalkodott gonoszság” stb. Ezt, a kisebbségi rác népet a lakosság óriási többségének, különösen az „idegeneknek” bélyegzett őshonos magyarok és más nem rác hazafiak rémséges kiirtására buzdító kiáltványt azonban hiába keresnénk a tankönyveinkben, de még a szakirodalomban sem! Jóllehet, itt is szó van a kardról, de még a népiirtásról is – Sztratimirovics *valóban* nem átalotta kiirtással fenyegetni a nem rác lakosságot. Egyedül az a baj vele, hogy ez nemcsak szóbeszéd, hanem a szakadár rác kormány kiáltványa. S persze, ott nem Kossuth, hanem Sztratimirovics aláírását fogjuk találni! Bácsszenttamás hazafias népét ettől kezdve Csáby plébános jelentése szerint nyíltan verték és megalázták a ‘rácvédők’, elrabolták mindenüket, napirenden volt a nemi erőszak. A kiszolgáltatott emberek éjjel nem is mertek otthonukban tartózkodni: a kimerült családok szőlőkben, kenderékben éjszakáztak. Éheztek és nélkülöztek. A magyarok és zsidók számára Bácsszenttamás valóságos haláltáborrá vált.

Közben Csáby Ferenc kilenc levelet juttatott ki titokban a fölsőbb hatóságokhoz.³⁶ Hiába. A lezajlott hatalomátvételt ugyanis a város urai egyszerűen eltitkolták Pest és az ország közvéleménye előtt. Ez áll a háttérben a rác Vuković kormánybiztos szavainak is: „*azon merényre, hogy Sz.-tamás nemcsak fölláznai; hanem legerősebb hadi ponttá fejlődni képes legyen, senki sem gondolt. Pedig a kárlóváci népgyűlés óta a [rác szakadár – D. S. A.] sz-tamásiak egész magatartásából könnyen*

ki lehetett ismerni a keblökben rejlő szenvedélyes rokon-szenvet a lázadás ügye iránt. Csak biztos alkalomra várakoztak, hogy tetteleg oda csatlakozzanak.”³⁷ Nem volt ez olyan nehéz! Bács-Bodrog az egyik leginkább császárhú megye volt a korabeli Magyarországon.³⁸ Knézy Antal alispán pedig, aki maga is délszláv származású volt és titokban rokonszenvezett a ‘rácvédőkkel’, mindenben segítette a bácsszenttamási hatalombitorlókat.³⁹ Még Bácsszenttamás első embere, a szintén szláv származású Kuszly István ‘magyar’ bíró is ugyancsak mindenben a ‘rácvédőkkel’ tartott.⁴⁰ Ebben a helyzetben, kéthónapnyi rabság után, június 22-én végül váratlanul föllázdott az elnyomott s teljesen cserbenhagyott szenttamási nem rác lakosság, és egyszerűen elüldözte a ‘rácvédők’ bábjaként szerepeltetett áruló bírót.⁴¹ Kitérni azonban rabtartói gyűűjéből nem tudott.

Sztratimirovics ekkor szervíán büntetőcsapatot küldött Szenttamásra: a hangadó családokat – köztük sok zsidót – kegyetlenül megverték, másokat kiűztek a városból.⁴² A többiek e magyarverés után is maradtak a rabságban, tehetetlenül, a hűsvéti halálos ítéletük beteljesülésére várva. A negyvennyolcas rácjárások végül éppen Bácsszenttamásról indultak ki, de csak az itteni hazafias lakosság háromhónapnyi sínylődése után, 1848. július 14-én.

Az ún. ‘rácvédők’ bácsszenttamási népiirtásainak koronatanúí

Vajon hány népiirtás volt még a Délvidéken a ma ismerteken kívül, akár csak az 1848/49-es rácjárások folyamán is, amiről ugyanígy sejtelmünk sincs, amint eddig a bácsszenttamási vérmezőkről sem volt? Mert egyszerűen nincs, aki föltárja?

Mert nem akad senki, aki kutatna egy nyom után? Vagy aki kutat ugyan, de nem sikerül nyomtatásban is napvilágra tárnia az elhallgatásra ítélt titkokat és borzalmakat? ⁴³ Ezek a történettudomány tárgyilagosságát is érintő, talán legfontosabb kérdések. E tanulmányban föltárul egy ilyen, örök időkre leplezni kívánt ‘48-as magyarirtás. Itt az ideje, hogy megvizsgáljuk: mit tettek a

³⁵ PEROVIC, 1952, 322.

³⁶ Csáby Ferenc jelentését lásd eredetiben: DÉLVIDÉKI S., 2009, 372–375.

³⁷ Bessenyei Ferenc [szerk.]: *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből*, Bp., 1894, 268.

³⁸ THIM, 1940, 112.

³⁹ GOLUBSKI, 1893, 10.

⁴⁰ A ‘rácvédők’ szerint a „Kuszly Pista” például, úm. „mindenben egyetértett” velük. GOLUBSKI, 1893, 10.

⁴¹ Kuszly István szerepéről lásd: CSÁSZÁR, 1904, 1008.

⁴² BESSENYEI, 1894, 268.

⁴³ „Se szeri, se száma annak a sok szép könyvnek, amit a magyar szabadságharcról írtak – olvashatjuk például Móra Ferenc sorait *A csókai csata* című elbeszélésben. Hát még a megíratlan történet mennyi, amit csak egyes vidékek szájhagyománya őrzött meg! Erdő az, nem berek, tenger az, nem patak, vagy legalább az lehetett, *míg újabb zord idők el nem temették* a negyvennyolcat, meg a negyvenkilencet.” Ezért, az 1848/49-es vérengzésekről szóló, padlásokon porosodó régi források, a szájhagyomány vagy az elfojtott népi emlékezet ismerőit arra kérem, jelentkezzenek az elérhetőségeim valamelyikén (delvidekia@gmail.com +381-65-460-2127).

szakadár 'rácvédők' az április óta túszként tartott szenttamási magyarsággal 1848. július 14-én; s egyáltalán, kik is ezek a furcsa nevű „srbobranacok”...?

Vegyük most sorra azt az első kézből való tíz tanúvalomást, amelyek önmagukban is egyértelműen bizonyítják a népiirtást. Nézzünk szembe e másfél évszázadig elhallgatásra kárhoztatott, de minden érző szívú ember számára borzalmas sorokkal: a nagyszerb eszme negyvennyolcas szörnyű titkaival. Már amit egyáltalán ennyi idő után is ki lehetett még bányászni a rég elfeledett emlékiratok, a „válogatósnak” bizonyult történetírás által száműzött szakmunkák és a máig földolgozatlan levéltári papírhalmazok mélyéről.

I. Kovačević: „A csata ideje alatt, míg mi az ellenséggel az ütközetet vívtuk, Szenttamás kisváros egykori magyar lakói kimenekültek a lelkesekkel a magyar táborokba, nem akarván velünk szövetségben lenni, s császári zászló alatt a császárság egységéért, és I. Ferenc József Császárukért harcolni. De nem mind, s így sokan menekülés közben a mi seregünk által leölettek, sokan Radisics Jenő [István! – D. S. A.] vízimalmánál a Krivaj [Bácsér – D. S. A.] vízében (a csatornába való torlatnál) nem messze Turia [Turol – D. S. A.] helységtől, a Gyöngyszigetnél [Popovača] északi oldalon lelték örök sírjukat. Némelyik pedig nálunk maradt Szenttamáson mint rabszolga, nem bántalmaztatván s nem kínoztatván – a meghatalmazottak nagy fölügelete mellett – s búsulván nemzetségük után; akiket kis idővel később mi, nyájasan és bölcsen bánva velük, mindet szerencsésen elengedtük az övéikhez.”⁴⁴

II. Teodorović: „A csata alatt pedig egyszer csak valami akadályoztatásra s zavarra lettünk figyelmesek az ellenségnél: némely [bácsszenttamási – D. S. A.] magyarokra, akik a családjaikkal jöttek, talán hogy koszorúkkal illessék a diadalmas magyarokat. Észrevettük, hogy a vízimalom folyócskáján át a magyar egységek felé menekülnek, akik már hátráltak, mégpedig titkon a kukoricáson és a kenderesen át, mintha mi nem is tudnánk róluk, hogy szöknek. Kijelöltetett erre egy kis szakasznyi katonára, amely a lövészárokból kilépve lehúzódtott a Malomvíz [Rekavica voda] partjai alá, s itt a kukoricásból mind lelövöldözte őket – akik nem akarták megadni magukat.

Ugyanakkor, amikor rájöttek a határőrök és a szenttamásiak, akik a faluban s a falu körül szemlélték a mi csatánkat, hogy az odaválói magyarok a Malom vizén menekülnek át, odasiettek a mieink, hogy az útjukba álljanak. De azok hátra sem nézve futottak hanyatt-homlok a magyar sereghez, poggyásszal megpakolt kocsikon. Sokan besüppedtek lovastól-szekerestől, sokan meg is fulladtak. Nagyobb részüket a Malomvíz mindkét partjáról összefogdosták s visszafordították anélkül, hogy bárki feje is megfájdult volna [mármint a „mieink” közül! – D. S. A.]. Amíg ott ez a fogdosás tartott, Rácerődből (Srbobran) mi szünet nélkül löttünk.”⁴⁵

III. Radak: „Ezen az oldalon [Rácerőd felől – D. S. A.] az ellenségből legkevesebb közel 300 halott és majdnem 500 sebesült lehetett, mit azok az emberek tanúsítanak akik a halottakat szállították, és a becseiek ahol a sebesültek feküdtek.”⁴⁶ „Itt közel 500 halott és majdnem 800 sebesült magyar katona lehetett, akik között itt sok pesti polgár is rajtavesztett.”⁴⁷ „E csatában 900–1000 esett el részben halva részben sebesülten, s ahogy csak amilyen éktelen veszteséget szenvedett itt az ellenség, nekünk ezzel szemben, teljesen hihetetlen módon, egyetlen sebesültünk sem volt, halotról nem is szólnán.”⁴⁸ „A csata időtartama alatt a szenttamási magyar lakosok fölgújtottak egy szárazmalmot, gondolván ezzel a rácokat megzavarni, a magyarnak útját Szenttamásra megnyitni. A nekikeseredett rácok, belátván a magyarok gonosz szándékát, a csata végeztével rajtuk ütnek megtorlásképpen, és sokakat, akik át akartak szökni a magyar után a Krivaj lágjain köröszkül, puskákból lelövöldöztek a mocsárban. Néhányan megölettek a házaknál is, némelyeket pedig a táborban [értsd: Rácerődben – D. S. A.] lövöldöztek le az összefogottak közül [Mindössze pedig közel 40 halott volt, – Radak]⁴⁹ és így ugyanazon nap, a harcmezőn elpusztult magyarokon kívül elesett 40 [e szám utóbb át van javítva „közel 40”-re – D. S. A.] szenttamási polgár, s annyian vagy többen zár alá tétettek; kik aztán a rácoknak szolgáltak, a leginkább pedig a Lövészárkok erődítésére használták föl őket – s így végződött szerencsésen az első csata.”⁵⁰

⁴⁴ Jovan Kovačević: *Povjestnica*. Rukopisni odesk Matice srpske, szign. M.4587, Novi Sad, cirill, 53.

⁴⁵ Manojlo Teodorović: *Osnivanje Srbobrana ili Prva bitka Srba protivu Mađara 1848 god. (Opisano očevidcem i saučastnikom tadašnji zbitija.)*, Beč, 1853 (Vojvođanin (Od Miloša D. Rašića) – Srpsko-narodnij kalendar za godinu 1853.), 40.

⁴⁶ Đorđe Radak: *O buni 1848/49. g.*, Novi Sad, é. n. Matica srpska, Rukopisno odeljenje, M.4771, cirill, 13. A továbbiakban: RADAK, é. n.

⁴⁷ RADAK, é. n., 26.

⁴⁸ RADAK, é. n., 15.

⁴⁹ Itt némi magyarázatot igényel a szöveg. Radaktól két piszkozat áll a rendelkezésünkre. Lényeges különbség nincs is köztük, kivéve – árukkodó módon – a vízimalmnál fölkoncolt magyarok számát, ezért a két változatot itt együtt próbáltam meg bemutatni. A 40-es szám egyébként elképzelhető, hogy vagy csak a Malomvíznél (Rekavica voda) legyilkoltakat takarja, vagy pedig valóban a Rácerődben kivégzett férfiak csoportját, de akkor itt a Császárnál majd 140-ben megjelölt számot – szembetűnő egybeesés – csökkentette le Radak százzal...

⁵⁰ RADAK, é. n., 16.

IV. Biga Péter: „Radisics István [Stevan Radišić] Úr szenttamási lakos azzal a panasszal jelent meg ezen Hadparancsnokságnál, hogy az első szenttamási csata idején július 14-én, amikor a mi kicsapongó embereink egyik csapata a szenttamási magyarok üldözése és gyilkolása alkalmával irgalmatlanul pusztította és prédálta a magyar javakat, a szerviánok Mikovics István [Stevan Miković] ügyvéd rábeszélésére az ő [Radisics – D. S. A.] házába is elmentek, a szőlőskertbe ahol lakott, s miután megkötözték őt, s megkötve a szervián táborba [Rácerődbe – D. S. A.] vitték ... fölgújították a panaszos vízimalmát, mivel kitapasztaltatott, hogy elősegíti az ellenség bejövetelét... Ezt követte a föld egész idejéig termésének a kára és elveszte, mert a panaszos, [magyar – D. S. A.] szolgálainak agyonverése miatt, a 60 láncnyi földjéről egy szem élelmet – sem szénát, sem szalmát – nem hozott be, hanem mindez széthordatott az itteni rácok által...”⁵¹

V. CSÁBY Ferenc: „Akik bent maradtak, azoknak sorsa szerencsétlen, mert mindnyájukat megölték. Eddig már 114-et megölték; az apró gyermekeket fölhajítják, és úgy a panganyétra⁵² veszik vagy a kanálisba hagyigálják, hogy édesanyjukat a sáncba vihessék el paráználkodni – kiket azután szintén megölnék. Harangozómat agyon lötték, Templomomból kaszányát csináltak, Plébániából kórházat...”⁵³

VI. Sendula János: „Július hó 14-én, a kegyetlen módon öldöklő szerb [értsd: szervián – D. S. A.] lázadók által megfosztattam, úgyhogy semmi nemű öltözettel a rajtam valón kívül nem bírok...” és „...a magam életét csak a Krivaj folyón többekkel átúszva, robbanások dübörgése közepette [menthettem meg – D. S. A.]...”⁵⁴

VII. Kolowrat Lipót: „Miközben mi szanaszét lövöldöztünk, néhány gránát esett a település rác részére, ami kigyulladt. Az emiatt nekikeseredett rácok meg elhatározták, hogy a velük együtt lakó magyarokon állnak boszszút, és ölték ezeket. Így, a magyar néptömeg egyszer csak nekirontott ennek a gázlónak, és megpróbált átkelni rajta. A plébános átjutott hozzánk és kiabált, hogy ve-

gyük föl őket. Én védelmet ígértem neki, és fölvezettem egy ágyút a megadott irányba, hogy ha a rácok üldözésbe fognak, föl tudjam tartóztatni őket. Azután elindult a vándorlás. A nők nekigyürköztek, a csecsemőt a fejükre, egy másik gyereket a vállukra tettek. A férfiak az ingóságokat és a nagyobb gyerekeket vitték a fejükön és a vállukon a vízen körösztül; amely viszonylag mély volt, egy közép magas embernek a melléig ért. Amint ezt észrevették a szerbek az erődből, ágyútüzet nyitottak a szerencsétlenek tömegére, de mindig csak a domboldalba lőttek, hogy az emberek a vizesárokba bukfencezzenek – sikolyokkal töltvén meg a levegőt. Szívbemarkoló jelenet volt. [...] Közben a szerbek a földözömet lötték, akik a menekülők feje fölött támadták őket. Szétoszlottak az elterülő kukoricásban, és heves sortüzet intéztek a huszárjaimra, akik őket a magas kukorica miatt nem tudták elérni.”⁵⁵

VIII. Pesics Lukács (Luka Pešić): „Az éjszaka ... több lovast elfogtak, kettőnek levágták a fejét és tanúságképpen behozták a táborba, karókra tűzdelték és a mellvédre fölemelték. A ma elkapott 3 magyart pedig a csata után a táborban megölték, és a testüket kivégezetlenül temetetlenül hagyták. A csatatéren ... puskákat, magyar lovakat és szekereket zsákmányoltak, itt rabolnak és rabokat ejtenek, tűzzel-vassal pusztítanak...”⁵⁶

IX. Matics Dömötör (Dimitrije Matić): „A hősi és becsületes rác nemzet már több fényes győzelmet aratott a magyarok fölött [értsd: a török- s a kuruc korban Sebes, Lugas stb. esetében? – D. S. A.], de a szenttamási csata, ahol 300 magyar vesztett rajta [a Rácerődben leölték? – D. S. A.], méltán lesz emlékezetes a rác történelemben.”⁵⁷

X. Szurdutsky István: „Markovics Mirko őrnagy és katonai táborparancsnok Úr, f. július 24-én a Főhadi Parancsnokságnak jelenti, hogy sok szláv, német, zsidó és magyar család kíván Szenttamásról elköltözni azon okból, hogy a helységben történt kihágások következtében néhányan közülük megcsonkítottak és oly nincstelen állapotba kerültek, hogy ittmaradni nem tudnak

⁵¹ *Srpski narodni pokret 1848–1849-e godine*, Arhiv Srpske akademije nauke i umetnosti / Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Levéltára/Sremski Karlovci, 7. doboz, 1721. irat. A továbbiakban ASANU, 7, 1721.

⁵² Vagyis: bajonétra, szuronyra! A 'rácvédők' által emlegetett kézfegyverről, a „spádékról”, azaz „spangékról” lehet itt szó, amivel „a szuronyt utánozták le” (GOLUBSKI, 1893, 12.). A kiirtandó lakosság gyermekeivel való ilyen kegyetlenkedésnek egyébként ősi hagyománya van. Éppen egy magyar szemtanú jegyezte például föl a borzalmas jelenetet valahol Rigómezőn, amikor a Cernovicék által 1689 végén orvul végbevitt törökirtásokat megbosszuló szultáni seregek a hátramaradó rácságot gyilkolták; miszerint a tatárok „kedvelt játéka volt a gyermekek fölhajítása a magasba, akiket aztán karddal gyorsan darabokra vagdaltak vagy bottal szétverték a fejüket...” MITROVIĆ, 1989, 106. Lásd ezt még Milorad Panić Surep: *Kad zu živi zavideli mrtvima*, Beograd, 1960., 103.

⁵³ DÉLVIDÉKI S., 2009, 374–375.

⁵⁴ *Sendula János*, Kalocsai Érsekségi Levéltár, Személyi részleg. Az első részlet az 1849. június 17-én kelt leveléből származik, a másik – latin nyelvű – pedig egy keltezetlen 1863-as leveléből: „...quanta mala ego cum illis sub Epocha infaustie Revolutionis 1848. passus fuerim, ubi non solum omnem substiam perdideram, sed etiam vitam cum multis ipsorum solum per fluvium Krivaja natando inter explosiones termentorum...”

⁵⁵ Kolowrat-Krakowsky Leopold: *Meine Erinnerungen aus den Jahren 1848 und 1849*, I. kötet, Wien, 1905, 54.

⁵⁶ ASANU, 3, 353.

⁵⁷ Dimitrije Matić: *Đački Dnevnik (1845–1848)*, Beograd, 1979 [cirill], 119.

többé, mert nincs mivel táplálniuk magukat. Semmilyen útmutatást sem bírván, az őrnagy úr Bácska egészének Főparancsnokságához fordul, hogy megfelelő útmutatással szolgáljon neki e tekintetben, megjegyezvén, hogy ő semmi esetben sem engedte meg, hogy ugyanezen családok átköltözzenek Magyarország belsejébe – hanem csak némelyeknek, és pedig a Naszádos [Sajkás] Zászlóaljba.”⁵⁸

A könnyebb áttekinthetőség érdekében alább összegezzük tételesen is az itt föltárt tanúvallomások alapján leszűrhető csupasz tényeket. Eközben megfigyelhető, hogy Teodorović a gyilkoló 'rácvédők', Kolowrat az ármanyos osztrákok,⁵⁹ Csáby pedig a polgári áldozatok képviselőjeként egyaránt tanúságot tesz a szenttamási népirtás valós megtörténtéről. Teodorovićnál pl. a menekülő szegénynépet válogatás nélkül, tömegesen megszárolták és Kolowrat ezt teljes mértékben megerősíti. Csáby is tömegvérengzésről számol be, miközben külön hangsúlyozza a kiskorúak és a nőlakosság megölését.

A fegyvertelen emberek, nők és gyermekek lassú halálra kínzásának az idegrázó részleteit itt most nem ecsetelhetjük,⁶⁰ ezt megtaláljuk a nemrég megjelent kötetemben is.

A szenttamási magyarirtás hiteles tanúvallomásainak az összevetése

I. Kovačević 'rácvédő' segédpap állítja:

1. A '48-as magyar lakosok nem azonosak a maiakkal: ők csak „Szenttamás kisváros egykori magyar lakói”.

2. *E lakosok közül „sokan menekülés közben” a szakadár fegyveresek „által leöltek”.*

3. *A magyar polgártársak közül „sokan” a Krivaj (Bácsér) vizébe vesztek a tyúkréti (tuki) vízimalomnál, valamint északon, a Gyöngyszigetnél (Popovača).*

4. „Némely” túlélő magyar lakosokat a 'rácvédők' rabszolgaként használták ki.

II. Teodorović szakadár rendőri előljáró állítja:

1. *A „családjaikkal” menekülőket „mind lelövöldözték”, ha „nem adták meg magukat”.*

2. *„Sokan” közülük a Krivaj (Bácsér) vizébe „fulladtak” a vízimalom környékén.*

3. A többiek „nagyobb részét ... összefogdosták”, s bentrekedtek a mezővárosban.

III. Đorđe Radak 'rácvédő' élharcos állítja:

1. *„E csatában 900–1000 esett el...”*

2. *Az „ellenségből legkevesebb közel 300 halott és majd 500 sebesült eshetett el...”*

3. *A 'rácvédők' „sok” menekült „puskákkal lőttek agyon a mocsárban...”*

4. *A magyar polgártársak közül „néhányan ... agyonlövették a házaknál is...”*

5. *„Némelyek pedig az összefogottak közül a táborban lettek lelövöldözve...”*

6. *Mindezek az áldozatok összesen „40 közel 40 szenttamási polgár”-t tettek volna ki, az állítólag a „harcmezőn elpusztult magyarokon kívül...”*

7. *Még „annyi vagy többen zár alá tettek kik aztán a rácoknak szolgáltak...”*

IV. Biga Péter (Petar Biga), Szenttamás októberi táborparancsnoka – a vízimalom tulajdonosa, Radišić nyomán – állítja az 1848. július 14-ei eseményeket illetően:

1. *A 'rácvédők' „egyik kicsapongó csapata” általában „üldözte és gyilkolta a szenttamási magyarokat”, valamint „irgalmatlanul pusztította és prédálta a magyar javakat...”*

2. *Radišić magyar „szolgáit” is válogatás nélkül „agyonverték...”*

V. Csáby Ferenc túlélő helyi plébános állítja:

1. *A mezővárosban rekedt magyarságot „mind megölték” a 'rácvédők’.*

2. *„Eddig már” – azaz három héttel később – 114 áldozat nevét gyűjtötte össze.⁶¹*

3. *A 'rácvédők' az „apró gyermekeket” szuronyokra „veszik” vagy a vizekbe „hajigálják”.*

4. *A magyar nőket Rácerődben megerősokolják és „megölik”.*

VI. Sendula János szenttamási katolikus káplán állítja:

⁵⁸ ASANU, 4, 439.

⁵⁹ Kolowrat-Krakowsky Lipót (1804–1863) nyíltan császárhű cseh ezredes Bechtoldnak, a bécsi kamarilla titkos megbízottjának az egyik segítőtársa. Főnökét, társaihoz hasonlóan, szeptember 24-én ő is követte Bécsbe: pótlóvázas ürügyén szökött meg, tetemes adósság hátrahagyásával. (THIM, 1940, 217.) A kamarilla nagybővevű, Jelačić kinevezését javasoló képviselőjének – név szerint Kolowrat-Liebsteinsky Antal (1778–1861, Franz Anton Kolowrat-Liebsteinsky) grófnak – az unokaöccse ő. (Grosschmid Gábor: *Az utolsó báró Kray a szerbek között 1848–1849*, Zombor, 1886 (Bács-Bodrog Vármegye Történeti Társulatának Évkönyve, II. évfolyam), 97, 111.) Fekete-sárga szellemtől csöpögő – 1851-ben megírt, de csak 1905-ben kiadott – emlékirataiban azzal dicsekszik, hogy nem erőltette meg magát a szenttamási csatákban...

⁶⁰ Közlöny: *A magyar kormány hivatalos napilapja*, Pest, 1848, 284. Iványosi-Szabó Tibor [szerk.]: *A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején*, Kecskemét, 1988, 243. Stb. A szakértő olvasónak fontosak lehetnek a magyarirtás mindmáig napvilágot nem látott, itt idézett történeti forrásai is, amelyek a DÉLVIDÉKI S., 2009, Függelékében nagyrészt fénymásolatban is megtalálhatóak.

⁶¹ A túlélő híveitől is elszigetelt plébános nyilván sok mindennel, így a népirtás valódi méreteivel sincs még tisztában 1848. augusztus 7-én, a jelentése keltekor. A plébános itt – a hivatásából eredően – föltehetően halotti anyakönyvet próbált összeállítani a saját emlékei és a vele együtt kimenekült néhány túlélő útján. A Tyúkrétről szerencsésen kijutó Csáby – a 'rácvédőktől' eltérően – nem volt elejétől a végéig tanúja a vérengzéseknek; ezért az ő adata az összeírt 114 áldozatról csak a valós szám töredéke lehet. Annak föl-tételezése, hogy mindössze ennyi lett volna a fölkoncolt magyarok és zsidók száma – más források alapján is egyszerűen kizárható.

1. „Július hó 14-én a ... szerb lázadók” Szenttamás lakóit „kegyetlen módon öldökölték...”

2. Ő „...csak a Krivaj folyón átúszva, robbanások dübörgése közepette” menekült meg.

VII. Kolowrat császári ezredes állítja:

1. A „rácok ... a velük együtt lakó magyarokat ... ölték”.

2. „A rácok az erődből ágyútűzet nyitottak a szerencsétlenek tömegére”.

3. Úgy „lőttek, hogy az emberek a vizesárokba bukfencezzenek”, vízbefulladásztván így „a magyar néptömeg”-et: „a csecsemőt a fejükre, egy másik gyereket a vállukra” helyező anyákat, „a nagyobb gyerekeket” pedig „a fejükön és a vállukon” cipelő apákat.

VIII. Pešić ‘rácvédő’ hadnagy állítja:

1. „Itt rabolnak és rabokat ejtenek, tűzzel-vassal pusztítanak...”

IX. D.Matić szervián zsoldos állítja:

1. A „csata” során „300 magyar vesztett rajta...”

X. Szurdutsky, a lázadók megyei parancsnoka állítja:

1. Szenttamás e vészterhes napjaiban „sok szláv, német, zsidó és magyar család ... a helységben történt kihágások következtében ... megcsonkított, és olyan nincstelen állapotba került, hogy ... nincs mit ennie.”

2. A csonka családok „semmi esetben sem ... költözhetnek Magyarországra belsejébe...”

A beteljesített népirtás fogalmát kimerítheti a válogatás nélküli tömegmészárlás, a jövő nemzedékének kiirtása, a nőlakosság megsemmisítése és önmagában a nemzőképes férfilakosság legyilkolása is. A népirtás négy lehetséges válfaja közül Teodorović, Kolowrat és Csáby háromról tesz itt bizonyosságot: a válogatás nélküli tömegmészárlásról mindhárman, a gyermekek gyilkolásáról – Csáby, Kolowrattal együtt – ketten, a nőlakosság szadista megöléséről pedig Csáby egymaga. Kiegészíti itt Csábyt az egyik másodkézi forrásunk, a magyar kormány lapjának, a Közlönynek a híradása. Ez is megrázóan ecseteli a nőlakosság és a gyermekek kínhalálát: „Szent-Tamásról halljuk az irtózatot kegyetlenséget. A magyar asszonyokat emlőiken áthúzott nyárral vagy zsinéggel összefűzvé, ily kínszék közt kíséretük föl, s alá. Az orvosnak, Tóth nevezetűnek életében kezét-lábát fűrészelték el, s úgy nyakát vágták el. A gyermekeket célnak tűzvé ki, lövöldöznek agyon. Egy másikat a két torony közt kötélen fölfüggesztettek, s úgy lőttek rá; a pápista templom ajtajára egy másikat kiszögeztek – s több ily hajmeresztő, fenevadhoz sem illő kegyetlenségről, mint valóságos tényekről beszélnek.”⁶²

Talán nem is véletlen, hogy a magyar katolikus pap a népirtás három válfajáról is megemlékezik, Kolowrat tes-

sék-lássék módjára, a ‘rácvédő’ vezér pedig csak általában ír a vérengzésről: valószínűsíthetően az adatközlők érdekeltségének és emberségének is megfelelő fokozati sorrend ez. Rajtuk kívül azonban még hét koronatanú vallomása áll a rendelkezésünkre: Kovačevićé, Radaké, Maticé, Radišićé, Szurdutskyé, Pešićé és Senduláé. Az első kettő vallomása a legrészletesebb, hiszen ők nem szenvedő alanyai, hanem föltételezhetően a résztvevői is voltak e véres eseményeknek; ráadásul – vezető beosztás és a vele járó felelősség híján – valamivel bőbeszédűbbek is. Radišićet ugyan magyarbarátsággal vádolták az őt tönkre tevő Mikovićék, csakhogy ő maga ottmaradt a ‘rácvédők’ között. A szavait is különben nem más, mint a bácssejnttamási lázadók későbbi táborparancsnoka, Biga százados hitelesítette.

A válogatás nélküli mészárlásban tehát mindegyik ‘rácvédő’ tanúnk megegyezik. Ezen az oldalon ennél többre nem is futotta az őszinteségből; a nők és a kisdetek kegyetlen fölkoncolásának a tényeit teljesen nyíltan nem vállalhatták, még a nemzetiségük szakadár közvéleménye előtt sem, amely őket nemzetük választottjaként ünnepelte. Asszony- és csecsemőgyilkosok nem fértek bele e „nemzeti hősök” fehér-kék-piros szalagokkal ékített, aranykeretes képébe. A nem rác kisgyermek elpusztításakor egyébként mintha némi szégyen és ódzkodás is megfigyelhető lenne némelyik ‘rácvédő’ részéről, akik csak úgy vettek ebben Csáby szerint részt, hogy a társaik szuronyára dobálták a Malomvíznél legyilkolt szülők csecsemőit – ahelyett, hogy saját kezűleg ültették volna agyon őket...

Másodkézi tanúvallomásaink is vannak viszont. Itt Császár Péter, a második bácssejnttamási ostrom résztvevője a legjelentősebb forrás: „élő tanúk”-ra hivatkozik, „kik a történeteken jelen voltak, szemekkel látták.” Császár így a következőket állítja:

1. Minden magyart leöltek, akit az „utcákon találtak...”

2. „Összefogdosták a férfiakat” és „rövid haditanács után főbe lőtték őket...”

3. Mintegy „140 magyar férfi” kivégzését számszerűsíti.

4. A túlélők „mintegy 240-en lehettek” – legalábbis aznap még.⁶³

Itt, a válogatás nélküli tömeggyilkosságok megjelenítése mellett, a népirtás éppen azon válfajáról esik még szó, amelyet a jelentést író Teodorović és Csáby kihagyott: a férfilakosság legyilkolásáról. Az adat teljes mértékben hitelt érdemlő, hiszen az ellenség részéről Radak is (5. pont) tanúságot tesz az esetről, szinte szóról szóra ugyanígy: „némelyek pedig az összefogottak közül a táborban lettek lelövöldözve...” Csak azt felelji el kihang-

⁶² KÖZLÖNY, 1848, 59.

⁶³ CSÁSZÁR, 1904, 1012, 1010.

súlyozni, hogy ők férfiak voltak. Csak hát, Radak egyébként sem beszél másokról – nőkről vagy gyermekekről –, ha a legyilkoltakról ír, csakis értelemszerűen férfiakról. A túlélő szemtanúk vallomásának másik, korabeli forrását adják az 1848-as ún. tudósító költemények. Itt elsősorban a *Rác és szerb lázadás Szenttamásnál* című gyászénekben találunk kézzelfogható adatokat a magyarítás részleteit illetően.

„Ezalatt ám Szenttamáson borzasztó eset történt: / Az első ágyúlövésre a magyarság szarvasként / A szőlő felé futottak, hol egy folyón útjokat / Folytatván, öt szekereik a posványban felakadt; / A megterhelt szekereken ülő nők és gyermekek / A szekérről kiáloztak, hogy jöjjön segedelmek, / Mert a partokról lődöztek a megdühödött rációk, / Szuronyokkal öletvén le az elmaradt magyarok...”⁶⁴ Az ének azonban a rémségeket is különösen érzékletes (plasztikus) részletességgel ecseteli: „Szenttamáson irtóztató kint szenved a lakosság, / Elevenen süti őket a megdühödött rácság. / Előbb egy láncos ostorral, melynek golyó van végén, / Kínóztatnak, és ezután testeket széjjeltépvén. / A háromezerre menő magyar lakosokból már, / Akik megmaradtak is még égbekiáltó kín vár.”⁶⁵ A szerkesztő egyébként előrelátóan figyelmeztet, hogy „e históriás versek forrásértékűek,” s „hogy e költeményeket nem a fantázia színezi ki, hanem a tényekre építenek” – legyenek ezek bármennyire is „rendkívül kíméletlen” események...⁶⁶

Idézhetjük még Széchenyi István (1791–1860) naplóját is, melynek szemtanúk vallomásain alapuló, 1848. július 17-ei bejegyzése úgy szól, hogy Bácsszenttamáson „Zákó biztos magánértesülései szerint: 1500 magyarnak vágták le a fejét”.⁶⁷ Zákó István (Stefan Zako) a térség rác nemzetiségű szülőtte, negyvennyolcas országgyűlési képviselő, lángelkű hazafi, akinek fizetett kémektől volt erről tudomása. Ugyanígy másodkézi forrásunk pl. a július 20-i tudósítás is Kossuth Hirlapjában, mely szerint e vegyesajkú mezővárosban „a meg nem menekülhetett számtalan helybeli magyarok, öregek, ifjak, nők, s ártatlan gyermekek a legnagyobb kínzások közt végeztettek ki”. Sok olyan közvetett bizonyítékot is föl lehetne sorolni továbbá – melyek adatolásától itt eltekintünk –, mint Madarász József országgyűlési képviselő naplójában a „Megdöbentő hírek. 1848 július 18.” fejléc alatt:

„Az ellenforradalom aggasztó hírei fölizgatták még e házat is. Mondják, hogy a rációk Szenttamáson minden magyart, a csecsemőkkel együtt lekoncoltak.”⁶⁸

1848. július 14-e – a magyar szabadságharc kezdete

Főntebb már vázoltuk főbb vonalakban a magyar forradalom kitérését követő erőszakos fejleményeket a rációk megkezdéséig, de elsősorban csak Bácsszenttamás vonatkozásában. Ágazzuk be most

szélesebb kitekintéssel is e kiindulópontként szereplő népiirtást az adott történelmi keretekbe! A húsvéti zendülések, a szakadár rác állam kikiáltása, a magyargyűlölet jegyében zajló tömeggyűlések, a fegyverkezés és készülődés a népiirtó háborúra, s végül a titeli (tételi) körzet június elejei katonai megszállása a lázadók részéről a magyar kormányt sorsdöntő lépésekre készítette. Sztratimirovicsék ugyanis nem beszéltek a levegőbe. Bizonyítja ezt mind a június 22-ei bácsszenttamási magyarverés,⁶⁹ mind „a némelyek által pincékben rejtve tartott fegyveres szerviánusok” által végbevitt „kannibális” újvidéki mészárlás is⁷⁰ június 26-án, ami több tucat magyar és sváb lakos – köztük gyermekek⁷¹ és tejesaszonyok⁷² – kegyetlen agyonverésével járt.⁷³

E véres történések Pétervárad itt is illetékes császári parancsnokának, Hrabowsky Jánosnak (Johann Hrabowsky, 1779-1852) a kétes magatartásához vezetnek el bennünket.⁷⁴ Az ő nevéhez fűződik az első fegyveres összetűzés is, június 12-én. A harcokhoz vezető döntő lépést, Hrabowskyék hadtápvonalainak az elvágásával Sztratimirovics, az önjelölt „Legfőbb Vezér” (németül: „Hauptführer”...) tette meg, amikor az emberei Hrabowsky futárát foglyul ejtették, a levelei pedig „a fanatizált néptömegetől felbontattak, s összeégettettek”.⁷⁵ A fegyveres összetűzés ugyanis már a kamarillának Bécsben és a rác szakadároknak is az érdekükben állt, hiszen kezdett nevetségessé s hiteltelenné válni ez az egész mozgalom. Vérontás és háború kellett a föltüzelt/heccelt tömegeknek; a szavakból s ígéretekkel mindenkinél elege volt. Hrabowsky tehát Karlovic (Karom) megtámadásával – akár tudatosan, akár nem, de – inkább szolgálta Sztratimirovicsékát és a bécsi kamarillát, mint a magyar kormányt. Főleg, ha azt is figyelembe vesszük, hogy hadművelete során a pesti kormányparancs ellenére sem kísérelte meg fölszabadítani Karlovicot a lázadóktól – sőt, igazság szerint még csak nem is vette tervbe ezt! Ő csupán azért támadott, hogy a félsikerrel – illetve félkudarccal – tovább növelje a szakadárak önbizalmát.⁷⁶

A lázadást döntően éppen az ilyen, látszólag magyar oldalon működő kétes pártállású „illetékesek” szították; a vég nélküli engedékenységgel, felelősségvállalástól menekvő határozatlanságukkal, avagy egyenes hazaárulásukkal. Hrabowsky és a „Legfőbb Vezér” karlovici (karomi) összetűzése mindenesetre igen nagy port vert föl. „Nemzetiségünk a legnagyobb veszélyben van; nevünk, nyelvünk és szent hitünk mindörökre ki lesz csiszolva a világ történetéből – írja a kiáltványában Sztratimirovics most, természetesen a „mi” és „ők” fölosztásának a jegyében –, ha mind, aki fegyvert tud fogni, idős és fiatal, gazdag és szegény, most talpra nem szökik ... *hogy az állítólagos magyar királyság-, az ő váraik-, falvaik s városaik omladékain, megalapozzuk s századokra meg-*

erődítsük a mi nemzetségünket.”⁷⁵ A „Legfőbb Vezér” – illetve követői – maguk sodorták ugyan veszedelembé a rácságot, igazi céljuk azonban az Alvidék szabadságszerető népe, ezen belül is elsősorban a magyarság legaljasabb pusztítása volt – amit nemcsak itt vallottak be őszintén. A császárhű Hrabowsky is mély aggodalmát fejezte ki ezzel kapcsolatban, azt ígérve Magyarországot kormányának, hogy „minden ügyességemet megpróbálom, ami a rendelkezésemre áll, hogy elkerüljem a polgárháborút, amely csakis kiirtásig tartó háborúvá válhat s amely névtelen nyomort fog hozni...”⁷⁶

A lázadók már úgy viselkedtek, mint meghódított földön szokás. A községekre sarcot vetettek, a rácokat erőszakkal a táboraikba hajtották és hadiszolgálatra kényszerítették: ha egy falu ellenszegült, megrohanták és fölperzselték.⁷⁷ Az első rajtaütést egy temesközi (bánáti) falu, az oláhlakta Végszentmihály (ma Lokve) szenvedte el július elsején.⁷⁸ Majd következett Temesvajkóc (ma Vljakovac),⁷⁹ és Temespaulis (Bethlenháza, ma Pavliš), ahol Magyarország kormányához hű, tekintélyes rác lakosokat kínoztak halálra Sztratimirovics eszmetársai.⁸⁰ Végül még a javarészt sváblakta Versec (Érdosmlyó) városát is megtámadták, de ez csúfos kudarcba fulladt.⁸¹ Az egész országot megdöbbentő eseménysorozat a bácsszenttamási magyarirtással lépi át a hazafias közvélemény tűréshatárát. Ez olyan átütő erejű változásokhoz vezetett az addig békés néptömegek hangulatában,

hogy többek szerint ez az esemény tekinthető a szabadságharc kezdetének. Mert bárhogyan is nézzük – mint azt például V. Waldapfel Eszter marxista történétíró is megjegyzi –, a Ráceröd (Srbobran) alatti mezőség a „szabadságharc első komoly súlyos összecsapásának a színhelye”.⁸² Az itt végbevitt színjáték minden visszássága ellenére is! Mert akármennyire is „az ellenséges ágyútűz legerősebb vonalában állítá föl” – Asbóth Lajos honvédezredes szavaival élve – a neki kiszolgáltatott seregeket az áruló Bechtold Fülöp (Philipp von Bechtold, 1787–1862) altábornagy, Bécs titkos ügynöke,⁸³ az kétségtelen történelmi tény, hogy szakadár lázadók és magyar honvédek legelőször Bácsszenttamás alatt kerültek szembe.⁸⁴

Magyar részről a vérbosszú kereke július 14-én indult be Moholon (Mohorrévén),⁸⁵ az egyedüli jelentősebb ráctöbbségű kis szigeten e délebbi tiszai tájon, ahonnan a legtöbb rác szakadár vonult át fegyverben a lázadók hírhedt Rácerödjébe,⁸⁶ majd vált is itt nagyrészt tömeggyilkossá vagy az aljas gyilkosok cinkosává. A bácsszenttamási mézszárlással egy időben kiobbant moholi polgárháborúnak, melyet az ottani szakadárak indítottak volna a helyi magyarok eltörlése céljából; 71 áldozata volt, kik közül 67-en rác lakosok voltak.⁸⁷ A következő napokban aztán további sok száz magyar lakos veszik oda az orvul legyilkolt, árulások sorozatával sújtott, gyermekfejláival is megcsúfolt Tiszaföldváron.⁸⁸ A

⁷⁵ IVÁNYOSI-SZABÓ, 1988, 194.

⁷⁶ THIM, 1887, 82.

⁷⁷ PEROVIĆ, 1952, 398.

⁷⁸ PEROVIĆ, 1952, 406.

⁷⁹ GRACZA, 1894, 83.

⁸⁰ CHOWNITZ, 1998, 180.

⁸¹ Böhm Lénárt: *Délmagyarország, vagy az úgynevezett Bánság külön története*, Bp., 1867, 291.

⁸² HORVÁTH, 1865, 369 és Irányi Dániel–Charles-Louis Chassin: *A magyar forradalom politikai története 1847–1849*, I. kötet, Bp., 1989, 343.

⁸³ HORVÁTH, 1865, 370. és V. WALDAPFEL, I, 1953, 342.

⁸⁴ V. WALDAPFEL, I, 1953, 341.

⁸⁵ *Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjárataból*, I. kötet, Pest, 1862., 132. Könyve kiadásakor Asbóth (1803–1882) már maga is a legsúlyosabb nemzetárulást műveli. A hétéves várfogságot szenvedett honvédtábornok ugyanis, akit 1861-ben ismét elhurcoltak, megtört. Theresienstadtól már mint titkos ügynököt engedték ki, aki 1864 tavaszán 10 000 ft-ért rendőrkézzre adta az ellenállás majdnem egész vezetését, megtörve ezáltal a forradalmi szervezkedés gerincét. Mivel pár hónapig látszatörizetben volt, árulása csak a bécsi zárt levéltári anyag megnyitása, 1918 után vált ismertté. A titkos árulók életpályáját járja: megszűnnek az anyagi gondjai, sorra jelennek meg a könyvei, 1863-tól pedig már az MTT (a Magyar Tudományos Akadémia névelődje) tagja...

⁸⁶ A „korábbi pétervárad-karlovici és verseci csatározásokat mellőzve” – amelyeket kizárólag császári seregek vívtak Sztratimirovics Béccsel is packázni próbáló hordáival –, a bácsszenttamási hazafiak iszonyú lemészároltatásától „számíthatjuk a szabadságharc kitörését.” (V. WALDAPFEL, I, 1953, 341.) Minden álnok színjátéktól mentes, igazi csaták és győzelmek sora következik. Az Urbán által is „a szabadságharc első hősi halottai”-ként említett bácsszenttamási áldozatokat követően ugyanis a megtámadott magyar nép önkéntelen önvédelmi harcának föllobbanását ezután már szinte napról napra követhetjük a futaki, écskai és tiszaföldvári csaták, valamint az újabbnál újabb szakadár lázadások és villongások során. A véres zavargások – sőt, harcok is – a térség rác szórványokkal is bíró középső övezetében robbannak ki, Magyarkanizsától Csúrogig, Futaktól Törökbecséig, sőt Nagybecskerekig és Fehértemplomig. HORVÁTH, 1865, 372–373; Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken*, Szabadka, 1902, 38; Miloš Dimitrijević: *Uspomene iz moga života*, Novi Sad, 1896, 4; Stevan Surdučki: *Feldvarska bitka 2-og Julija 1848. god*, Matica srpska, Rukopisni odsek, szign. M.17743, Novi Sad, cirill; GRACZA, 1894, 92; Urbán Aladár: *A nemzetország és honvédség szervezése 1848 nyarán*, Bp., 1973, 347; THIM, 1940, 177, stb.

⁸⁷ GOLUBSKI, 1893, 22.

⁸⁸ RADAK, é. n., 10.

⁸⁹ THIM, 1930, 555.

⁹⁰ Hamvay Ödön: *Damjanich János élete története és szemelvények nevéhez intézett leveleiből*, Bp., 1904, 48.

szenttamási vérengzés után ugyanis, a szinte szomszédos Földvárt (ma Bácsföldvár/Bačko Gradište) azonnal megtámadta Szurdutsky, mire Bechtold altábornagy, az ország déli részén lévő kormányerők főparancsnoka három nappal később *vértanulással kiharcolta* a csapatait Földvárról – aminek azonban a magyar nemzetörök nem tettek eleget.⁹¹ Az így győzelemre segített lázadók az önmagát tudatosan föllázdozó hős nemzetörökkel együtt mérszárolták le a község magyar, zsidó és sváb lakosságát, miközben minden nem rács házat porig égettek.⁹² „A szervianok – írja itt Szurdutsky –, elkezdének rohanni a faluban senkit sem kímélvén, kiáltozván a »Rács Dicsőséget«. Kinek milyen fegyvere volt, azzal osztotta az ellenségnek a halált...”⁹³ Még a bécsi lapokban is megjelentek szemtanú osztrák katonák – egyébként bevallottan rácsbarát – tanúvallomásai, melyek szerint a „szerbek [szervianok – D. S. A.], amikor benyomultak ebbe a faluba, több magyar paraszt fejét levágták”⁹⁴

A szervianok tehát, a földvári rácsok zöme és az idevezényelt 'rácvédők' községszerte „baromi kegyetlenség” közepette – és ezek Bechtold szavai! – üldözik, rabolják, gyilkolják, darabolják és égetik a tiszaföldvári magyarokat, zsidókat és svábokat, nem lévén tekintettel sem nőkre, sem csecsemőkre – még a magatehetetlen sebesülteket is „megcsonkítván”.⁹⁵ Szurdutsky szavai szerint a vérfürdő áldozatai főleg az „egyszerű magyar népből voltak, mert ez utóbbiaknak a csata idején nem volt más menekvésük, mint a hídon átszaladni, ahol vagy a mi ágyúink gyilkolták le őket vagy a saját lovasaik gázolták el, sokan pedig meg is fulladtak. Sok paraszt, számuk ismeretlen, aki nem vonult félre, különösen pedig akiket fegyverrel találtak, le lett gyilkolva.”⁹⁶ A szerencsétlen lakosságot mindhalálig védelmező,⁹⁷ elárult nemzetörök és egy század Ferenc Károly-huszárt a katolikus templom tűztengerben álló főterén zárták gyűrűbe.⁹⁸ A lángokban és az ágyúk tűzében lelték halálukat a hős nemzetörök, de az ide húzódo lakosok is; hogy végül maga a lángoló templom is a gyilkos hordák kezé-

re kerüljön.⁹⁹ Foglyokat nem ejtettek, a férfiakat, nőket, számtalan gyermeket is a már ismert kegyetlenséggel kínozták halálra, végül éppen a templomban. 37 gyermekfejből itt aztán még egy gúlát is építettek az oltár elé, szervián lobogóval a tetején – „egy szőke fiúcska koponyájába ütven” azt, mintegy önnön „dicsőségük” jelként.¹⁰⁰

Pirkadt már, amikor az Óbecséről parancs nélkül ide-siető önkéntesek Damjanichcsal, „1 század honvéd, 1 század Dom Miguel s egy fél század huszár” csapattal és a megmaradt nemzetörökkel – a császáriak harcot megtagadó Vilmos-gyalogjai nélkül – egyetlen rohammal fölszabadítják Tiszaföldvárt a vérengzésben elfáradt, részeg ellenségtől.¹⁰¹ Noha a falu magyar részében csak üszkös romokat és vérbefagyott, megkínzott tetemeiket találják, a rács házakat nem gyújtották föl bosszúálló kezek. Tiszaföldváron ehelyett 1848. július 18-án ismét alkalmunk nyílik arra, hogy egy jellegzetes remekművét bámuljuk meg az „oszd meg és uralkodj” elvre épülő, népirtó bécsi államvezetésnek.¹⁰² A magyar szabadságharc újabb vérmézőjét ugyanis, az alvidéki osztrák-magyar kormánycsapatokat irányító Bechtold minden látható ok nélkül *még egyszer* átadja az ellenségnek¹⁰³ – a titkos szövetségeseinek. A Földváron is bekövetkezett magyarirtás és az árulás vádja azonban érzelmi pokolgépként pusztított a térség veszélyeztetett lakosságának a tudatában. Megtörtént a magyarországi és a szakadár közvélemény teljes szembefordulása: a hazafias magyarok, bunyevácok, rácsok, zsidók és egyéb nemzetiségűek is immár – szinte mindannyian – a háborús bűnökben valóssággal tobzódó „vadrácsok” kiirtását követelik.¹⁰⁴

A botrányt növeli, hogy Bechtold a leggyilkolt tiszaföldvári lakosság szétmarcangolt tetemeit sem engedi összeszámolni vagy eltemetni. Még a hóhérok büszkeségeit, a templomban hagyott gyermekfejeket sem. A különféle testrészeket Damjanichék a környék magyarságával mindössze rakásra hányatják, majd – reggelig e hatalmas tetemdomb mögött pihenvén¹⁰⁵ – innen vonul-

⁹¹ V. WALDAPFEL, I, 1953, 362.

⁹² OLCHVÁRY, 1902, 39.

⁹³ VJESTNIK, 1848, 113.

⁹⁴ *Abend-Beilage zur Wiener Zeitung*, Wien [Bécs], 1848, 117. sz., 463: „Die Serben haben beim Cinbringen in das Dorf mehreren ungarischen Bauern bei Köpfe abgeschnitten...”.

⁹⁵ GRACZA, 1894, 92.

⁹⁶ VJESTNIK, 1848, 113.

⁹⁷ Sigfried Kaper – Svetozar Zdravković: *Srpski pokret u Južnoj Ugarskoj 1848–1849-e godine.*, I. kötet, Beograd, 1870 [cirill], 118.

⁹⁸ VJESTNIK, 1848, 113.

⁹⁹ BOROVSZKY, 1909, 344.

¹⁰⁰ HAMVAY, 1904, 48. Szüleik sokkal számosabb feje nem is jelképezte kellően a sztratimirovicsi népirtást! Lásd ezt még KOLWRAT-KRAKOVSKY, 1905, 65.-ben, az „Irtózatok Földváron” cím alatt.

¹⁰¹ V. Waldapfel Eszter [szerk.]: *A forradalom és szabadságharc levelestára*, II. kötet, Bp., 1953, 123; 358.

¹⁰² Vetter Antal: *Az 1848/49-i szerb támadás*, Pest, 1886 (Hazánk 5), 145.

¹⁰³ OLCHVÁRY, 1902, 40; VETTER, 1886, 145.

¹⁰⁴ V. WALDAPFEL, I, 1953, 342.

¹⁰⁵ OLCHVÁRY, 1902, 40.

nak vissza Óbecsére. Marad azonban magyar holttest bőséggel, szerteszjével is. „Óbecsén azon az utcán, mely a földvári végre vezet: több tiszt embernek elő adása szerént nyomasztó bűz gözölög főképp hajnalban, néha midőn a szellő onnan lengedez – írja az elkövetkező napokról a főszolgabíró. - Az el esett és a kukorica földeken meg más vetésekben temetetlen hagyott mieink, és ellenségi testeknek ezen nyári meleg napokban fel oszlott tetemeiknek bűze ez.”¹⁰⁶ A kiirtott tiszaföldvári magyarság szétmarcangolt testi maradványai Lazar Rakić történész szerint ma is itt porladnak temetetlenül: elsősorban a közel tíz méter magas „Csonthalom” komor dombjában, a becsei út mellett.¹⁰⁷ A kiirtottak száma Tiszaföldváron egy s kétezer közé tehető, a helyi magyarságot kiirtó rác lakosokból Szurdutsky jelentése szerint összesen kilencen estek el...¹⁰⁸

Bechtold eljárása egyébként Bács-szenttamás látzatostroma alkalmával is ehhez hasonló volt, mit ő nyíltan is csak hadiszemlének bélyegzett.¹⁰⁹ Mihelyt az általa fölhergelt ‘rácvédők’ kilenc óra táján irtani kezdték ugyanis a hazafias lakosságot,¹¹⁰ az áruló főparancsnok cserbenhagyja a poklok kapuja előtt álló szenttamási pórnépet. Így, seregeinek elvonulása és a menekülők segítségére kelő császári tiszt, Kolowrath visszarendelése után a ‘rácvédők’ egész nap és egész éjjel, zavartalanul kergetik, gyilkolják és kínozzák a városban rekedt, mintegy kétezernyolcszáz főnyi, csak csekély részben kimenekülni tudó magyar és zsidó lakost.¹¹¹ Bechtold honvédeit egy fölládozott ártatlan néptömeg fájdalmas kiáltásai, valamint karókra szurkált emberfejek¹¹² számai búcsúztatták! Az életben maradtak közül 140 férfit¹¹³ rögtönítéletileg Rácerődben, a hírhedt Srbobranban végeztek ki késő este;¹¹⁴ a mintegy 200 szemrevaló magyar lányt és fiatalasszonyt pedig marcona zsoldosok és kéjgyilkosok osztották szét maguk között.

Bechtold titkos segítségével tehát Bács-szenttamás körül és az egész megyében is szinte minden úgy történik, ahogyan azt az ellenforradalmi Bécs kívánja: a fővezér a bécsi kamarilla meghosszabbított keze.¹¹⁵ A kormányt elárulva, a szakadár lázadást szítva, ő

maga szervezte a véresebnel véresebb dél-magyarországi tűzfészeket. Bechtold árulássorozatával és Sztratimirovics szégyenteljes lázításával Bécs és Belgrád itt egy olyan polgárháborút robbantott ki, melynek során Magyarország ellenségei kedvükre „irtathatták” a hazafiakat „a bátor rác karok kardjaival ... gyökerestől”. Az 1848. július 14-én Bács-szenttamásnál elkövetett látzatostrom célja tehát, a tús néptömeg fölkoncoltatása és a rácság összevesztése volt a magyarsággal – amint a tiszaföldvári lakosság lemészároltatásának is, három napra rá. Bács-szenttamáson mintegy 2000 magyar és zsidó lakost öltek le és kínoztak halálra a ‘rácvédők’, amiből 1500 embernek a feje a mezőváros melletti földvár – az ún. Rácerőd/Srbobran – mellvédjeire kitézött póznákra került.¹¹⁶

A szenttamási és földvári rácjárások megisméltődtek a rác szakadár erők megszállásának borzalmas napjaiban az egész Alvidéken 1849 februárjában. Ezért sorsdöntő és Dél-Magyarország 1848-as hazafias önvédelmi mozgalmának talán legmegrendítőbb állomása volt a magyar szegénynép kiirtása e helységekből, amit a kossuthista Magyarország kormányhadseregének élén a gyalázatos aknamunkájukat kifejtő, áruló osztrák tiszt segítségével, hihetetlen kegyetlenséggel hajtottak végre az ún. ‘rácvédők’, akik valójában: népüket szegényítő. 1848. július 14-ének Bács-szenttamás alatt vérbe borult napja nem volt más, mint a vérbosszú könyörtelen fogaskerekének belendítése a bécsi államtanács megnyújtott keze által – a régi Oszd meg és uralkodj! jelszó jegyében. E testület felelőssége mindent elsöprő: teljesen tudatosan, előre megfontoltan, tervszerűen erőszakolta ki a szakadár és a hazafiak közti háború legrettegetesebb változatát, esélyt sem adva többé egy, az április nyolcadikaihoz hasonlatos kiegyezésre, ami által az ország lakói – rácok és magyarok – egységesen lépnének föl az osztrák uralom ellen. Július 14-e a becstelenség és aljasság napjaként vonult be a magyar–szerb történelembe: Bács-szenttamáson pattant ki a népiirtó polgárháború első szikrája, mint valóságos határkő a pesti forradalom és a magyar szabadságharc között.

¹⁰⁶ *Bács-Bodrog vármegye főispánjának iratai*, Tartományi Levéltár, Újvidék, 2.3./2274.

¹⁰⁷ Lazar Rakić: *Nadalj revolucionarne 1848–1849. godine*, Novi Sad, 1965 (ZDNMS 41.), [cirill], 67. A Csonthalom méretéről lásd az OLCHVÁRY, 1902, 67.-et.

¹⁰⁸ VJESTNIK, 1848, 113.

¹⁰⁹ BESSENYEI, 1894, 270.

¹¹⁰ CSÁSZÁR, 1904, 1009.

¹¹¹ CSÁSZÁR, 1904, 1010.

¹¹² IVÁNYOSI-SZABÓ, 1988, 243; V. WALDAPFEL, I, 1953, 345, és KOSSUTH HIRLAPJA, 1848, 315.

¹¹³ CSÁSZÁR, 1904, 1010.

¹¹⁴ RADAK, é. n., 16.

¹¹⁵ GOLUBSKI, 1893, 13–14; PETROVIĆ, 1929, 21; GROSSCHMID, 1886, 111; THIM, 1887, 105; *Magyarország története 1848–1890*, I. kötet, Bp., 1987, 236; Spira György: *Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamócig*, Újvidék, 2001, 267–268; stb.

¹¹⁶ SZÉCHENYI, 1982, 1287.

Összefoglaló

Írásom az 1848/49-es dél-magyarországi polgárháború kiindulópontját, a bács-szenttamási (ma Szenttamás/Srbobran) magyarirtás pusztát tárja föl, a korabeli első kézből származó tanúvallomások tükrében. Ezek teljesen új vagy újszerű módon megközelített régebbi, de érdemben máig föl nem dolgozott (jobban mondva kerülgetett!) levéltári és egyéb történeti kútfők. A délvidéki események talán legmegrendítőbb állomása az aknamunkájukat magyar oldalon kifejtő áruló osztrák katonatisztek segítségével az 1848. július 14-én Bács-szenttamáson végbevitt magyarirtás, amelyet hihetetlen kegyetlenséggel hajtottak végre a városka urai – a saját maguk által választott elnevezésük szerint – az ún. „rácvédők” (srbobranac) lázadók, a belgrádi kormány zsoldosai és a környékről itt összetömörült helyi fegyveresek. A szenttamási magyarirtás volt a nyitánya az egész térségre kiterjedő, ún. „rácjárásoknak”, amelyeknek mindenfelé az ún. „rácvédők” (srbobranaci) voltak az eszmei szerzői vagy gyakorlati végrehajtói. Előadásomból fogalmat alkothatunk a szakadár rác (szeparatista szerb) lázadók rémuralma alá került, halálraítélt, majd halálra is kínzott bács-szenttamási magyar és zsidó lakosság 1848. július 14-i viszontagságairól. A magyar szakirodalomban és a népnyelvben is hagyományosan rácoknak nevezett szerb-

ség szülöttje, a fizetett kémek jelentéseire is támaszkodó Zákó István, 48-as országgyűlési képviselő „biztos magánértesülései” szerint csak a kikarózott emberfejek száma 1500-at tett ki. A fölvonultatott 18 forrás kielemezése alapján kb. kétezerre becsülhető a magyargyűlölő és antiszemita szélsőségesek által halálra kínzott fegyvertelen magyar és zsidó lakosok tömege, köztük számtalan édesanyával és kisgyermekkel. Történetírásunk azóta sem dolgozta föl a szakadárelleses nemzeti mozgalom vértanúinak a történetét, pedig Szenttamás rettenete megismétlődött 1849 februárjában egész Dél-Magyarországgal, a rác szakadár erők gyökeres nemzetiségi tisztogatásai idején, az Al-Dunától Kaponyáig, Magyarkanizsáig és Zentáig, a kor legnagyobb népirtásainak a helyszínéig (Haynau olaszthoni kegyetlenkedése pl. meg sem közelíti a „Zentai Gyertyaszentelő” rettenetét, pedig őt ezért egész Európában mint „bresciai hiénát” emlegették).

Csak remélni lehet, hogy az eddig elhallgatott múlt nehézkes föltárása tárgyilagos és higgadt vitákhoz vezet, és végül hozzá fog majd járulni nemcsak a közös múlt jobb ismeretéhez és a népeink egymás közti megértéséhez, hanem a tanulságok levonásához; elsősorban ahhoz, hogy a vérontás, a kegyetlenkedés az emberiség egyik átkos, bűnös hagyománya, amitől meg kellene szabadulnia.

